

Шамшәдин К.

Нұр-Мубарак университеті, Алматы, Қазақстан

E-mail: dr_shams2006@yahoo.com

ҒҰЛАМА МУБАШШИР-ХАН АТ-ТАРАЗИДЫҢ МҰСЫЛМАН, АРАБ ЕЛДЕРІНІҢ ЖАҒДАЙЫНА ҚАТЫСТЫ ҰСТАНЫМЫ

Аңдатпа. Тарихи Тараз қаласының тумасы Әбу Насыр Мұбашшир-хан ат-Тарази (1896 – 1977) – ірі ислам оқымыстысы, коммунистердің дінсіздік-атеистік ұстанымына қарсы әрі түркі халықтарының кеңестік биліктен азат болуы үшін күрескен саяси қайраткер. Ол 1930 жылдан амалсыз эмиграцияға кетіп, Ауғанстан мен Египетте тұрған кезінде, саяси белсенділік танытумен бірге, том-том кітаптары мен публицистикалық, діни-ислами, әдеби-поэзиялық, эпистолярлық т.б. бағытта ауқымды мұра қалдырды. Мақалада ғұламаның діни-саяси көзқарасы, отаршылдыққа қарсы күрестегі мұсылман, араб елдерінің бірлігінің қажеттігін айтқан ой-пікірлері сараланады. Оның мұсылмандардың сүнниттер мен шиға болып бөлінуін айыптаған, Палестина мәселесі, Алжирдің Франция отаршылдығына қарсы бас көтеруі туралы пікірлері мен дінді насихаттау жолындағы амалдарына нақты мысалдар келтіріледі. Зерттеудің мақсаты-Ғұлам Мұбашшир хан ат-Таразидің мұсылман және араб елдерінің қазіргі жағдайы туралы пікірі, оның осы елдердің алдында тұрған проблемалар мен сын-қатерлерге көзқарасын түсіну, сондай-ақ оларды шешудің мүмкін жолдарын анықтау. Зерттеудің міндеті-автордың негізгі аргументтері мен ұстанымдарын анықтау үшін қазіргі мұсылман және араб елдерімен байланысты Ғұлам Мұбашшир хан ат-Таразидің еңбектері мен сөйлеген сөздерін талдау. Ғұлам Мұбашшир хан ат-Таразидің мұсылман және араб елдерінің жағдайы туралы пікірін зерттеу үшін оның жарияланымдарын, сөйлеген сөздерін, сұхбаттарын және әлеуметтік медиасын талдау, сондай-ақ онымен және осы тақырып бойынша басқа сарапшылармен сұхбат немесе сауалнама жүргізу әдісі қолданылды.

Кілт сөздер: Әбу Насыр Мубашшир хан ат-Тарази, исламтанушы, коммунизмге қарсы, түркі халықтары, эмиграция, діни-саяси идеялар, мұсылман бірлігі, отаршылдыққа қарсы күрес.

Кіріспе

Әулиеата шаһарының тумасы Әбу Насыр Мұбашшир-хан ат-Тарази (1896 – 1977) – ірі ислам оқымыстысы, коммунистердің дінсіздік-атеистік ұстанымына қарсы ғұмыр бойы ымырасыз қарсыласып өткен тұлға, түбі тамырлас түркі халықтарын **большевиктік тежеусіз диктатуралық биліктің қамытынан құтқаруға, азаттықта өз қалауынша өмір сүруі үшін арпалысқан көрнекті азамат.** Ақтық демі таусылғанша алған бетінен қайтпас қайсар мінезімен Ислам мұратына адал, қалтқысыз қызмет етудің үздік үлгі-өнегесін көрсетті, дін ілімін терең танытуға жан-тәнімен талмай тер төкті.

Оның еркіндік жолындағы күреске араласуы Ташкент пен Әулиеатада ертеректе басталып, кеңестік дәуірдің жүйесінің тәртібіне көндікпей, шетелге қоныс аударғанда да жалғастық тапты. Ауғанстан мен Мысырда эмиграцияда жүргенде Түркістан азаттығы қозғалысының белді, беделді өкіліне айналған. Осы жолда қарулы қимылдан да қаймықпады, тайталаста талай-талай теперіш көріп, небір қиындықтарды бастан кешірді. Зұлматты заманның зауалынан зардап шегіп, қамауда қиналып қамықса да – мұқалмады, сағы сынбады.

Ол дін ғалымы, табанды күрескер, эмигранттардың көшбасшысы, қарымды қаламгер, қара сөзге жүйрік көсемсөзші (публицист), жалынды ақын еді. Артында том-том кітаптары

мен публицистикалық, діни-ислами, әдеби-поэзиялық, эпистолярлық т.б. бағытта ауқымды мұра қалдырды.

Алайда шетелде танылған арда жерлесіміздің есімі мен қызметі тарихи Отанында ұзақ уақыт айтылмай, беймәлім күйінде қағаберіс қалып келді. Күрескердің бұралаңды ғұмыр жолы, сан қырлы еңбектері, күрделі саяси-діни көзқарасы арнайы түрде байыппен сараптауды қажет етеді.

Ат-Тарази өмірін екі кезеңге бөліп қарауға болады. Біріншісі – туған елінде тұрған мезгілі, екіншісі – эмиграциядағы кезі. Осылайша ғұмырының 34 жылын ата жұртында, қалған 47 жылын шетте өткізген.

Еліміз тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейін оның қолжазбатанушы, ғалым ұлы Насырулла ат-Тарази туралы көбірек айтылғанымен де, оның арыс әкесінің елеусіз күйде қалып қоюына ең алдымен ғұлама кеңес үкіметінің бітіспес дұшпаны әрі дін адамы болғандықтан ашып зерделеуге, бір жағынан, таласты тақырыпты қозғауға батылдық жетпесе, екінші жағынан, ынта-ықылас та болмағанын жасыра алмаймыз. Оның үстіне еңбектерінің араб, парсы және ескі шағатай (түркі) тілдерінде болуы, әр елде басылуы, қолжазба күйінде сақталуы пайдалануға, ғылыми айналымға қосуға кедергі келтіруде. Осы бір олқылықтың орнын толтыру үшін біз аса көрнекті дін тарланының бастан өткерген арпалысты тар жол, тайғақты тағдыр талайы, салмақты еңбектері жайлы арнайылап кеңірек сөз қозғауға бел байладық. Бәріне уақыт төреші дегендей, оқымысты ғұмырнамасының күнгейлі-көлеңкелі жерлері, тұлғалық келбетін, діни-саяси көзқарас-ұстанымын бүгінгі күнгі азаттық контекстінде әрі ислами құндылықтар талабы тұрғысынан жаңаша лайықты бағалап, бейтаныс деректерге табан тіреп тарқата таразылағанды жөн санаймыз.

Қазақ қоғамының арғы-бергі тарихындағы мұсылмандықтың алатын орны мен көрінісін зерделеуде ғұламалардың өмірін, қызметін мен шығармашылығын зерттеу де маңызға ие. Біз бұл мақаламызда оқымыстының эмиграциядағы кездеріндегі пікірлеріне ғана тоқталмақпыз.

Ғұлама ат-Таразидің алға қойған ұстанымдарының бірі – отаршылдыққа қарсы күрес жолында Араб әлемі мен ислам әлемінің күресі бір ғана ортақ күрес деп есептеген. Осы әрекетті қолдау және бодандық құрсауында қалған елдерін азат ету жолында күресу әрбір мұсылманның қасиетті борышы деп санаған. Ғұлама ат-Тарази осы ұстанымды Ауғанстан мен Үндістанда жазған мақалалары арқылы, түрлі жиындарда сөйлеген сөздерінде, сондай-ақ араб, Мысыр ақпарат құралдарында жариялаған мақалаларында және басқа да жерлерде бас көтеріп жүргендердің алдыңғы легінде болды. Ғалым ат-Тарази бағынышты елдерінен пайда табуды көздеген, өз мақсаттары мен мүдделеріне жету жолында отаршыл елдердің бір-бірінің сойылын соғып, бір-бірімен ауыз жаласқан сыбайластар екендігіне бек сенетін. Ол отаршылдықты түрі мен түсі қандай болса да түбі бір екендігін жырлаған өлең жолдарында да тілге тиек еткен.

Зерттеу әдістері

Бірлік немесе Ислами тұтастық – бұл ғалым ат-Таразидің ең алғашқы ұраны, әрі ол мұсылмандардың әлеуметтік, саяси және экономикалық болсын, барлық мәселелері мен қиыншылықтарын шешіп беретін бірегей шарт деп санады.

Ол мұсылман бауырларын бірлікке және Алланың жігі ажырамас жібінен ұстаудан шақыруға жалықпаған. Ол дәл осы бірлік пен тұтастық мәселесі жайында ғылыми орталарда, Түркістан, ауған, үнді және араб басылымдарында көп ой қозғап, талмай айтып жүрді.

Бұдан кейін ат-Тарази халықтық және отандық көптеген жиын-алқаларға қатысып, олардың бар күш-қуатын біріктіруге, және Отанға, оның жолында құрбан болып, коммунистердің шеңгелінен құтқаруға шын берілген күрескерлердің арасын жарастырып, басын қосумен болды. Ғұлама ат-Тарази Ислам елдерінің үш тілінде маңызды еңбектер

жазды. Онда ол мұсылмандарды сол Исламның сол бастапқы саф күйін жаңғырту жайында көптеген ғибратты, ишара сөздер келтірген. Солардың ішінде «Әскерге барайық, ей, арабтар!» және «Ислам – мәңгілік фитрат діні» атты еңбектерін, «Ядегар-и зендан я аейнейе жаһан» (Түрме естелігі немесе әлем айнасы) атты мәснәуиін ерекше атауға болады. Онда Әбу Насыр соңғы ғасырлардағы мұсылмандардың артта қалуының себептеріне тоқталады. Ол себептер Құран, сүннет, ижмағ, қияс секілді Ислам дінінің басты негіздерінен қол үзгендігінен екендігін айтады. Ғұлама Ислам әлемінің артта қалуының басты себебі – бірлік пен тұтастыққа шақыратын Құран аяттарын амалға асырмағандықтан деп тұжырымдаған. Бұл мәселе Құранның көп аяттарында ескертілген: **«Міне, барлығың сенімі ортақ бір үмбетсіңдер. Ал мен раббыларыңмын! Ендеше, Маған құлшылық етіңдер!»** (Әнбия сүресі, 92-аят), «Барлығың да Алланың жібіне (дініне) мықтап жабысыңдар және өзара бөлінбеңдер» (Әл Имран сүресі, 103-аят) және «Расында, мүміндер шынайы бір-біріне бауыр. Олай болса, бауырларыңның арасын жарастырыңдар, сондай-ақ Алладан қорқыңдар!» (Хужурат сүресі, 10-аят). Сондай-ақ Пайғамбар хадистерінің іс-жүзінде орындалмауы тілге тиек етіледі. Өйткені хадистер де бірлік пен тұтастыққа ғана шақырады: «Алланың разылығы үшін екі бауырдың арасын жарастырыңдар!» және «Мүміндер бір-біріне бір ғимараттың қаланғаны тастары секілді, бірін-бірі демеп тұрады».

Ат-Тарази сүнниттер мен шиғалар арасындағы келіспеушілікке тоқталып, мұны барып тұрған үлкен пәлекет деп атайды. Сөйтіп екі жақты Исламды отарлауды көздейтін жаудың бетін қайтаратын дін жолында біртұтас жұдырықтай бірлік пен ынтымақтастыққа қол жеткізіліп, өкпе-келіспеушіліктерді ұмытып, бір-біріне жақындауға шақырады.

1955 жылдың 9 қыркүйегінде «Минбәр уш-шарқ» (Шығыс мінбері) газетінде Каирдегі ирандықтар қоғамының шәһид имам Абдуллаһ әл-Хүсейнидің қазасын еске түсіруге байланысты 27 тамызда шара өткенін, бұған Мысырдағы Иран, Ауғанстан Елшілері тағы басқа мансапты адамдардың қатысқанын тілге тиек етеді. Осы жиында оның сөйлеген сөзінен мұсылмандардың сүннит пен шейіт болып бөлінуге қатысты ұстанымы көрініс тапқан:

«Аллаға, оның Елшісіне (Алланың оған салауаты мен сәлемі болсын) иман келтірген мүміннен шиға не сүннит, араб не араб болмау талап етілмейді. Бұл мұсылмандардың ерекшелікпен бөлінуі олардың арасындағы байланысқа жік салып, сөздерінің бір ауызды шықпауына соқтырып отырған. Мұны мұсылман дұшпандарының мүддесіне қызмет жасайтын мәселе деп түсіну керек, сан ғасырлар бойында әр ислам еліндегі сүннит пен шейіт бауырлардың арасын жарастыруды құп көрген құдіретті Раббымыздың **«Расында, мүміндер бір-біріне шынайы бауыр. Олай болса, бауырларыңның арасын жарастырыңдар»** дегенін уәжіп санаған татуластырушылар болды. Бірақ үлкен өкініштісі бөліну тоқтамады, осы қасіретті бөліну мүміндерді достастырмай отыр... бөліну сүннит жамағаты арасында, шиғалар арасында сақталып, бұл жағдай және басқасы көне ғасырлардан жалғасып келеді. Мұны өз мүддесіне сай түсіндіретіндер де, фанатизмге қатып қалғандар да бар. Олардың қайғыға бой алдырып, қатты берілуді өмір салтына айналдырғандар, екі жақтың әрқайсында да екі тараптың ғұламаларының үкімі бөлінуді жақтамайды. Алайда халықтың ішінде, мұсылман тайпаларында қалып қойған. Мен шиға емеспін, әкем де сүннит, шешем де сүннит, сүнниттік дұрыс тәрбие алғандықтан фанат емеспін, осы үшін Аллаға шүкір айтар едім: «Хүсейнге деген сүйіспеншілік – әһли бәйітке махаббат һәм Хүсейннің өлтірілуін айыптау».

Арабтардың өмірінде Палестина мәселесі маңызды орын алды. 1947 жылы қарашада БҰҰ оны екіге бөліп, бір бөлігіне еврейлердің (Израиль), екіншісіне арабтардың (Палестина) мемлекеттерін құру туралы шешім қабылдады. Арабтар бұл шешімді бірден мойындамады. Сол сағатта арабтар соғысты бастады.

Тақырыптың зерттелу дәрежесі

Палестина мәселесі ұзақ жылдардан бері тек қана мұсылман әлемін ғана емес, тәуелсіз әлемнің барлығын мазалап келе жатқан мәселе екендігін көрген ғұлама ат-Тарази мұның тек Палестина немесе тек араб әлемінің ғана емес, ол бүкіл Ислам әлемінің ортақ дерті екендігін терең түсінгенін байқаймыз. Оның мына сөздерінен де осыны аңғарамыз: «Яһуди елінің Палестинада төңкеріс жасауға, қала берді өздері бір елді басып алып, онда сионисттік мемлекет құруға құдіреті, мүмкіншілігі жоқ еді. Ақиқатына келгенде мұның барлығы – өз мақсаттары мен мүдделеріне жету жолындағы ұстанымдары әртүрлі болғанымен бір-біріне қолдау көрсетіп отырған отаршыл елдердің әрекеті. Отаршыл елдердің кейбірі яһуди елінің киелі жерлерді басып алып, сионисттік жүйелерін құруына жағдай тудырса, енді біреулері яһудилердің Палестина жеріне қоныстанып, халқының саны көбеюіне көмек көрсетті. Кейбірі оларды қару-жарақпен, соғысқа қажеттіліктермен қамтамасыз етті. Одан кейін Біріккен Ұлттар Ұйымы өз кезегінде Палестина мәселесін шешуге кірісіп, барынша әділ түрде қарастыратынын мәлімдеді. Ақырында 1947 жылы Палестинаны қақ бөлуге келісетіні жөнінде қаулысын шығарды.

Осылайша отаршылдық өз дегеніне жетіп, араб елдеріне дұшпан болып сионисттік бір мемлекет құрған болды. Алдағы уақытта да дұшпандық, жаугершілік әрекеттерінің жалғасуына жауапкершілік араб әлемінің еншісінде екендігін мойындауымыз керек. Өйткені араб халықтарынан құралған үкіметтер көп, халқының саны көп бола тұра сионистікті жеңуге қолда бар мүмкіншіліктері мен мұрсаттарды жіберіп алды. Шын мәнінде, олар яһуди жаугершілігіне қарсы күреске толық күштері мен мүмкіндіктерін сарп етпеді. Бүгін араб қауымы өз жауапкершіліктерін толық сезіне отырып мойындауға және басқа төнген бәлекетті дұрыстап бағамдауға тиісті. Сондай-ақ өз-өздерін ғана ақтап қоя салмай және сыртқы көріністерге алданбастан ақиқат жолымен күрес майданына шығуға тиісті.

Иә, негізінде Палестина мәселесін шешу тек қана Палестина жайында айту немесе оның босқындарына көмектесумен жүзеге асатын шара емес. Негізінде өздеріне садақамен көмек жасалуы палестиналықтардың арына тиеді, мұны Ислам діні де қош көрмейді, өйткені ол отаршылдардан келіп жатқан көмектер.

Иә, шын мәнінде бұл екі жолмен Палестинаның мәселесін шешу мүмкін емес. Сондай-ақ Біріккен Ұлттар Ұйымы да мұны шеше алмайды. Оның жалғыз ғана шешімі мен дауасы – жиһадтың парыз екендігі жөніндегі ұстанымы сенім санатынан нақты іс-амал санатына көтеру және тыңнан күн тәртібіне қою үшін араб және Ислам перзенттерінің бірігуі.

Өмірлік тәжірибеміз бізге отаршылдар мен олардың ақ етіп көрсетуге тырысқан қылмыстары және жалдамалы қызметкерлері күш-қуатты ғана танитынын, күш-қуаттан ғана қорқатынын және күшке ғана бағынатынын көрсетіп отыр. Олай болса арабтар күш-қуатқа күш-қуатпен жауап қайыруға тиіс және материалдық күш рухани күшпен безендірілмейінше жеке өзі ешқандай мәнге ие емес екендігін ұғынуға тиіс. Олай болса, арабтар бірігіңдер! «Бәрің Алланың жібіне жармасыңдар да, сан-саққа бөлінбеңдер!». Біздің міндетіміз – тек айтып жеткізу».

Зерттеу нәтижелері

Екінші дүние жүзілік соғыстан кейін отаршылдыққа қарсы қозғалыс жаңа серпін алды. 1954 жыл Алжирде тұтанған көтерілістің арты тәуелсіздік үшін 8 жылдық соғысқа ұласты. Осы саяси жағдайды ат-Тарази үнемі қадағалап, өз ұстанымдарын баспасөз бетінде жариялаған.

Ғұлама ат-Тарази Францияның отаршылдығына қарсы Алжир баскөтеруін ерекше белсенділікпен қолдаған. Мұның айғағын Мысырдың «Минбар уш-шарк» (Шығыс мінбері) атты газетінің 1954 жылдың желтоқсан айындағы санында жарық көрген «Алжирдің азаттық

үшін күрескерлерінің әрекеті заңға қарсы ма?» атты мақаласындағы сөздерінен аңғарамыз. Осы мақаласында ғұлама ат-Тарази былай жазды:

«Расында, араб батысындағы өз Отандарының қаһармандары – алжирлік бауырларымыздың күресі бүгіннің ең маңызды жағдайларының бірі. Бұл – ұлты мен жынысы не болса ол болсын, жер бетінің шығысы мен батысындағы әрбір араб пен әрбір мұсылман баласына өте маңызды іс. Бұл хабар Таяу Шығыс елдерінің тұрақтылығына тікелей қатысы бар және араб әлемі мен Ислам әлемінің қамымен жүгіріп жүрген азаматтардың көкейтесті мәселелерінің бірі болуы керек.

Бұл хабарды ол жақта қалай деп атайды деген оймен Франция радиосы каналы арқылы тыңдаған болатынымын. Сөйтсем, олар сол жақтағы отаршылдыққа қарсы азаттық көтерілісін заңға қайшы әрекет, заңға бағынбаушылық деп сипаттап жатыр екен. Иә, олар өздерінің отаршылдық сөздіктерінде жазылғаны бойынша мұны осылай сипаттауда. Өйткені олар ешқандай сынау мен мінеуден қорықпастан, өз мүдделеріне сай келсе, бәрін ақиқат деуден тайынбайды. Бірақ ақиқат олардың сөздіктерінде жазылғандағыдай емес. Өйткені азаттық үшін күресу – жазылмаған заңдылық және отандық асыл борыш. Кез келген білім иесі әрбір туылған бала еркін болып туылатынын жақсы біледі. Оған өзінің анасының жатырына түскен алғашқы күннен бастап табиғи азаттық пен еркіндік беріліп қойған. Кез келген адам үлкен болсын, кіші болсын, түрі мен түсі қандай болса да табиғатында азат, өз Отанында еркін өмір сүруді қалайды. Өзі секілді еркін адамдар арасында, еркін мемлекетте өмір сүргісі келеді. Сондықтан оның табиғатында өз азаттығына шектеу қоятын барлық нәрсеге қарсылық бар. Ол өзіне жаратылысынан берілген тәуелсіздік үшін күресіп, оған қарсы тұрғанның бәріне қарсы тұрады. Алайда азаттыққа ұмтылу бейімділігі тек қана адам баласына тән деп те айта алмаймыз. Егер де жан-жануарлардың қайсы біріне көз қырымызбен болсын қарайтын болсақ, өз өмірінде азаттық үшін күресетінін және өз іс-әрекетіне шектеу қойғандарға қарсы тұратынын байқаймыз.

Міне, бұл – көктен түскен заңдарды қуаттайтын табиғат заңдылығы. Ал адамдардың шығарған заңдары оны жоққа шығаруға емес, киелі борыш деп бекітуге міндетті. Әсіресе, адам баласы өзінің барлық құқықтарын біле бастаған, Ислам елдерінің барлығында Ислам түсінігі барынша орныққан және барлық халықтар маңдай терімен алға басып келе жатқан мынау жиырмасыншы ғасырда, адамдар қалай еркін болып туылған болса, қалай азат болып жаратылған болса, солай өмір сүргісі келері хақ. Дәл осы ойды Біріккен Ұлттар Ұйымына қатысқан өкілі арқылы Франция елі де кезінде қолдаған еді. Алайда бүгін осының бәрін білмейтіндей болып, өзінің ісіне келмейтін ақиқатқа көз жұмып отыр.

Иә, Франция өзіне кеңес берушілердің кеңесіне қанша жерден даналы да шешен сөз айтсаң да еш құлақ асар емес. Отан азаттығы үшін күрескендерді және отарлаушыларға қарсы тұрғандарды заңды бұзушылық деп атаудан қайтпақ емес. Олар Алжирді Францияның бір бөлігі дейді, сондай-ақ араб және Ислам әлемінің, оның ішінде Алжир мәселесін де көтеріп жүрген Мысырмен сөз таластырады. Өйткені бұл жерлердегі бейбіт те тұрақтылығы бар елдерді көре алмайды. Өзінің діні де бір, тілі де бауыр өлкесі Алжир мәселесін қолдағаны үшін Мысырды экономикалық байланысын үзетіндігімен қорқытқысы келеді. Алайда егер олармен барлық араб әлемі экономикалық байланысын үзсе, не боларын ұмытқандай.

Африканың солтүстік батыс бөлігінде орналасқан өзге өлкелер мен Алжир араб жері екендігі бүкіл әлемге мәлім. Өзін мәдениет ошағымын деп есептейтін Франция осыны білмейтін сауатсыз болса, онда дауа жоқ екен. Сондай-ақ Алжирдің азаттығы үшін күресушілер Францияның өзі де мүшесі болып отырған Біріккен Ұлттар Ұйымы тарапынан заңды және дұрыс әрекет деп бекітілген. Бұл Отан азаттығы үшін күресушілер өздерінің табиғи құқықтары мен жарқын келешегі үшін күрескені секілді шайқасқаны – бұл күреске толы әлемдегі барлық ұлттар мен халықтардың қасиетті борышы. Араларында Франция да

бар, отаршыл елдердің өздерінің және адамзаттың ортақ болашағы жайында ойланатын уақыты жетпеді ме? Күйретуші коммунизмнің негіздері жер бетінің шығысы мен батысына шарпып, әлемнің төрт бұрышына, оның ішінде Орта Шығысқа да қауіп тудырып келеді. Отаршыл елдердің өзін алаңдататын коммунизм тез жайылып келеді. Ал соның кеңеюіне мүмкіндік тудырып отырған себептер барынша қанат жайып келеді. Оның таралуына жағдай тудырып отырған себептердің бірі отаршылдық екендігін мойындайтын кез жетпеді ме?

Францияның Премьер-министрі Мендис Франц былай дейді: «Таяу Шығыста жағдай барынша қауіпті, ал Азия бүгінде бүкіл әлемнің қанаған жарасы болып тұр». Сондай-ақ Нью-Йоркқа ресми сапарымен барған кезінде коммунизмнің Францияға тудырар қаупі жайында қойылған сұраққа ол былай деп жауап берді:

«Қазір Францияға іштен де, сырттан да бұл қатер төніп тұр, бірақ мен ішкі қауіптің сыртқы қауіптен әлдеқайда үлкен екендігін көремін».

Алайда Франция Таяу Шығысқа төнген қатер пен Азияның дүниенің қанаған жарасына айналуының себебі – ең әуелі сол отаршылдық екендігін мойындағысы келмейді. Сондай-ақ ішкі қауіпті тудырып отырған сыртқы жағдайлар екендігін, бір жерде болған төңкеріс басқа жерлерде содан өршіп қайталанып жатқандығын көрмей ме?

Мен айтамын: Батыс елдерінің отаршылдығын жалғастырып, өз бодандығындағы халықтардың тәуелсіздік жолындағы адамдық құқығымен санаспауы Ресейдің өзінің қызыл отаршылдық саясатын жалғастыруына жағдай жасап отыр. Әрі бұл отаршылдық күннен-күнге ешқандай қару-жарақ қолданбастан-ақ таралып кете бермек.

Міне, коммунизм бүгінде оның шынайы ақиқатын білмейтін халықтардың санасы мен пікірін жаулау арқылы жер бетіне жайылып келеді. Қазір де Батыс елдерінің және Орта Шығыс елдерінің ешбірі коммунизмнен толықтай ада емес. Оның адамдардың ойы мен санасын өзіне құл ету және билігін орнату үшін жасырын түрде күндіз-түні істеліп жатқан жоспарларынан шет қалған емес. Мұның бәрі Ислам жүйесі мен тәліміне қайшы келетін жаңа демократиялық жүйе орнап келе жатқан елдердің билігін коммунизмге ауыстыру үшін жасауда.

Батыс елдері, оның ішінде Франция да бар, бейбітшілік пен тұрақтылықты көздейтінін алға тартады, алайда өздері ынсапқа келіп, халықтардың азаттық құқығын мойындамайынша, бұл мүмкін емес».

Ат-Таразидің 1955 жылдың 15 шілдесінде «Минбар уш-шарк» (Шығыс мінбері) газетінде жариялаған «Алжир тақырыбына байланысты жиын» атты мақаласында ол Мұсылман жастары қоғамдарының жалпы орталығында Алжир патриоттары қозғалысының шақыруымен қатысқан 1830 жылы 5 шілдеде француз қарулы күштерінің қанды қырғынмен жаулап алуын еске алу жиынындағы әсерімен бөліскен. Сонда айтылған Америка Құрама Штаттарынан көмек сұрау ұсынысына қатысты өз ойын білдіреді: «АҚШ үкіметі (не қандай да Батыс не Шығыс үкіметі) жалындаған отпен шарпығандай, Америка осы елдермен қосылып Израиль мемлекетін құрып, арабтардың көзіне ине қадағандай, мұсылмандардың жүрек тұсынан оқ атқандай Палестинаны қақ жаруға шешім қабылдап, біздің палестиналық бауырларымызды қаңғытқан жоқ па?! Америка(өз одақтасы Ұлыбритания тәрізді) – Мағриб (Батыс) арабтарының мәселесінде екіжүзді ұстанымды қолдап отырған мемлекет, ұлттардың өз тағдырын шешуді қолдаймыз дей тұра Францияның отаршылдығына көз жұма қарайды.

Қорытынды

Шындығына келсек, Америка коммунистерге қарсы күресетін мемлекет емес. Кеңес Одағындағы мұсылмандардың көпшілігі бола тұра азап көріп жатқан Түркістан халқының мәселесіне ешқандай көңіл аударып отырған жоқ. Қазіргі уақытта жеке мүддесі үшін Ресеймен жылы қатынас жасайды. Айтайын дегенім: Ресей жер жүзіне коммунистік қозғалыстың таралуына қолдау жасайды, Батыс пен Шығыстың әр тарапында бүлдіруін

жалғастырып, әлсіз халықтарға қызылдардың билігін таратады. «Біз жаңа әлем жасаймыз» дейтін коммунизм ұстанымын жүзеге асырумен айналысуда» дейді.

Оның араб бірлігін құру әрекеті жайындағы ұстанымына келер болсақ, ол Шығыста Ислам бірлігін құру әрекетінің белсенді мүшесі ретінде мұны да құптады. Өйткені ол мұны Ислам бірлігін құрудың алғашқы және өте маңызды қадамы болады деп сенетін. Мысырдың «әл-Аһрам» газеті (15 наурыз, 1956 ж.) және сол жылдың 25 сәуіріндегі санында мұны жариялады. Сондай-ақ ат-Тарази (10 мамыр, 1956 ж.) Жамал Әбд Насыр, Сауд королі және Шукри әл-Қутили секілді ел басшыларына ораза айтымен құттықтау хатына қоса, олардың бастамасымен құрылғалы жатқан Араб бірлігі ұйымына өзінің толықтай қолдау білдіретіндігін және ол ұйым араб бірлігінен Ислам бірлігіне кеңейіп ұласатындығына өз сенімін білдірген болатын. Сонымен қатар ол Ауғанстан патшасы Мұхаммед Заһир шаһқа осы бірлікке мүше болуы жөнінде өз кеңес-насихатын жолдаған еді. 1957 жылдың 24 ақпанында Араб әлемінің Төрттік Одағына өзінің құттықтау хаты мен Ислам бірлігіне шақырған үндеуін жіберіп, Меккеде өтетін бүкіләлемдік Ислам конференциясына шақыру алды. Дәл осындай хаттарды белді ғұлама Абдул-Халиқ Хасунә әл-Әминге және Мысыр Сыртқы істер министрі Мұхаммед Фәузиге жолдады.

Дін оқымыстысы «Дін – насихат» деген ұстанымнан үнемі айнымай, түрлі сәттерді пайдаланып мұсылман және араб елдерінің басшыларына ислам дінін нығайту туралы ұсыныс-ойларын, тілектерін жеткізген. Бір уағыз сөзінде жыл сайын ислам конференциясын ұйымдастыру, Палестинаны азат етуде мұсылман үмметінің ынтымақтастығының қажеттігін айтқан, оның бұл сөзі Мысырдың газетінде басылған. Мұсылман жұрттары анталаған империялардың озбыр, өктемдігіне кіріптар болмас үшін ынтымағы берік, бір ауызды болу қажет деген пікірін ауызша айтумен қатар, басылым беттерінде қайталаудан жалықпаған.

Әдебиет:

1. Әл-Китаб ат-Тазкира ли-надуат ул-аллама Әби-н-Наср Мұбашшир ат-Тарази. Ад-Дирасат аш-шарқия ул-исламия. Қаһира, 1984.
2. Prof. Dr. A. Ahat Andican. Ceditizm'den Hariçte Türkistan Mücadelesi. Istanbul, 2013.
3. Туркстан: мадияһа уа хадарияһа. Талиф: устаз, доктур Насруллаһ Мубашшир ат-Тарази. Қаһира, 2001.
4. Мұбашшир ат-Тарази. Бахс фи таухид ауаил-шухур л араби. Қаһира, 1971.
5. Мұбашшир ат-Тарази. Сиям рамадан. Қаһира, 1975.

References:

1. Әл-Kitab at-Tazkira li-naduat ul-allama Әbi-n-Nasr Mұbashshir at-Tarazi. Ad-Dirasat ash-sharқiya ul-islamiya [Al-Dirasat Al-Sharifiya ul-Islamiya]. Kahira, 1984. [in Arabic].
2. Prof. Dr. A. Ahat Andican. Ceditizm'den Hariçte Türkistan Mücadelesi [Turkestan Struggle Outside Jadidism]. Istanbul, 2013. [in Turkish].
3. Turkstan: madiyaha ua hadariyaha. Talif: ustaz, doktor Nasrullah Mubashshir at-Tarazi. Kahira, 2001. [in Arabic].
4. Mubashshir at-Tarazi. Bahs fi tauhid auail-shuhur l arabi. Kahira, 1971. [in Arabic].
5. Mubashshir at-Tarazi. Siyam ramadan. Kahira, 1975. [in Arabic].

Шамшадин К.

Университет Нур-Мубарак, Алматы, Казахстан
E-mail: dr_shams2006@yahoo.com

МНЕНИЕ ГУЛАМА МУБАШШИР-ХАНА АТ-ТАРАЗИ О ПОЛОЖЕНИИ МУСУЛЬМАНСКИХ И АРАБСКИХ СТРАН

Аннотация. Уроженец исторического города Тараз – Абу Насыр Мубашшир-хан ат-Тарази (1896-1977) – крупный исламский ученый, противник коммунистического атеизма и политический деятель в борьбе за освобождение тюркских народов от советской власти. После вынужденной эмиграции в 1930 году, за время его проживания в Афганистане и Египте, он проявлял политическую активность и оставил масштабное наследие в виде томов книг публицистического, религиозного и исламского, литературно-поэтического, эпистолярного и т.п. направлений. В статье проведен анализ его идей по религиозно-политической позиции, необходимости единства мусульманских и арабских стран в борьбе против колониализма. Он выражал неодобрение разделению мусульман на суннитов и шиитов, приводятся конкретные примеры по пакистанской проблеме, восстанию Алжира против французской колонизации, способам пропаганды религии. Цель исследования – мнения Гулама Мубашшира-Хана ат-Тарази о текущем положении мусульманских и арабских стран с целью понимания его взглядов на проблемы и вызовы, стоящие перед этими странами, а также выявления возможных путей их решения. Задача исследования – анализ трудов и выступлений Гулама Мубашшира-Хана ат-Тарази, связанных с современными мусульманскими и арабскими странами, для выявления ключевых аргументов и позиций автора. Для исследования мнения Гулама Мубашшира-Хана ат-Тарази о положении мусульманских и арабских стран применен метод анализа его публикаций, выступлений, интервью и социальных медиа, а также провести интервью или опросы с ним и другими экспертами по этой теме.

Ключевые слова: Абу Насыр Мубашшир-хан ат-Тарази, исламский ученый, противник коммунизма, тюркские народы, эмиграция, религиозно-политические идеи, единство мусульман, борьба против колониализма.

Shamshadin K.

Nur Mubarak University, Almaty, Kazakhstan

E-mail: dr_shams2006@yahoo.com

OPINION OF GULAM MUBASHSHIR KHAN AT-TARAZI ON THE SITUATION OF MUSLIM AND ARAB COUNTRIES

Abstract. A native of the historical city of Taraz, Abu Nasyr Mubashshir Khan at-Tarazi (1896-1977) was a prominent Islamic scholar, an opponent of communist atheism, and a politician in the struggle for the liberation of the Turkic peoples from Soviet rule. After forced emigration in 1930, while living in Afghanistan and Egypt, he showed political activity and left a large-scale legacy in the form of volumes of books of journalistic, religious-Muslim, literary-poetic, epistolary and other directions. The article analyzes his ideas about the religious and political position, the need for the unity of Muslim and Arab countries in the fight against colonialism. He expressed disapproval of the division of Muslims into Sunnis and Shiites, specific examples were given on the Pakistani problem, Algeria's uprising against French colonization, methods of promoting religion. The purpose of the study is the opinions of Ghulam Mubashir Khan al-Tarazi on the current situation of Muslim and Arab countries in order to understand his views on the problems and challenges facing these countries, as well as identify possible ways to solve them. The purpose of the research is to analyze the works and speeches of Ghulam Mubashir Khan at-Tarazi related to modern Muslim and Arab countries in order to identify the key arguments and positions of the author. To study the opinion of Ghulam Mubashir Khan al-Tarazi on the situation of Muslim and Arab countries, the method of analyzing his publications, speeches, interviews and social media was used, as well as to conduct interviews or surveys with him and other experts on this topic.

Key words: Abu Nasir Mubashshir Khan at-Tarazi, Islamic scientist, opponent of communism, Turkic peoples, emigration, religious and political ideas, Muslim unity, struggle against colonialism.

Автор туралы мәлімет:

Шамшәдин Керім, филология ғылымдарының докторы, профессор, Нұр-Мұбарак университеті, Әбу Ханифа ғылыми-зерттеу орталығының директоры, Алматы, Қазақстан.

Сведения об авторе:

Шамшадин Керим, доктор филологических наук, профессор, Университет Нур-Мубарак, директор исследовательского центра Абу Ханифа, Алматы, Казахстан.

Information about autor:

Shamshadin Kerim, Doctor of Philology, Professor, Nur Mubarak University, director of the research center Abu Hanifa , Almaty, Kazakhstan.